

Kończące tom głosy w dyskusji należały do: Wiesława Rogalskiego, Barbary Smolińskiej-Theiss, Zofii Żukowskiej, Mariusza Cichosza, Danuty Urbaniak-Zajac i Jacka Piekarskiego. Treść tych wystąpień i ożywiona wymiana poglądów wskazują jasno, iż prezen-

towana książka jest jedynie wstępem do szerszej dyskusji i refleksji nad współczesną pedagogiką społeczną. I taka chyba była intencja redaktorów omawianego wydawnictwa.

Edyta Głowacka

Andrzej Meissner, Spór o duszę polskiego nauczyciela. Społeczeństwo galicyjskie wobec problemów kształcenia nauczycieli, Rzeszów 1999, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, ss. 380

Z uznaniem trzeba przyjąć książkę profesora Andrzeja Meissnera, zajmującego się dziejami oświaty w Galicji, zatytułowaną *Spór o duszę polskiego nauczyciela. Społeczeństwo galicyjskie wobec problemów kształcenia nauczycieli*.

Publikacja stanowi 11 tom z serii *Galicja i jej dziedzictwo*, w której autor podejmuje problematykę kształtowania się systemu kształcenia nauczycieli.

Jak pisze autor kształtowanie się wspólnego modelu szkół pedagogicznych miało miejsce w XIX w. w związku z rozwojem obowiązującej i ogólnokształcącej oświaty elementarnej traktowanej jako pierwszy szczebel nauczania i torującej drogę dalszej edukacji. Wymagało to przygotowania nauczycieli tak pod względem teoretycznym, jak i pedagogicznym.

Społeczeństwo polskie, pozostające pod panowaniem trzech obcych państw, nie mogło decydować o kształcie szkolnictwa pedagogicznego, które podporządkowane zostało systemowi oświatowemu zaborców.

Największe możliwości kształtowania rodzimej oświaty pojawiły się w zaborze austriackim w latach 60-tych XIX w. Kształcenie nauczycieli dla szkół ludowych stało się problemem nie tylko oświatowym, ale i politycznym. Władze polityczne zdawały sobie sprawę, że dzięki powszechnemu nauczaniu elementarnemu, można kształtować poglądy społeczne, wpajając określone wartości i wdrażać do pewnych określonych zachowań politycznych. W tym kontekście osoba nauczyciela nabierała szczególnego znaczenia. Autor w tytule książki – jak sądzę

– odwołuje się do dawidowskiej koncepcji osobowości nauczyciela, zawartej w rozprawie pt. *O duszy nauczycielstwa*, opublikowanej przez H. Rowida na łamach „Ruchu Pedagogicznego”. J. W. Dawid dowodził w niej, że nauczyciel ma działać na ucznia jak człowiek na człowieka. Walka o *rząd dusz nauczycielskich*, szczególnie w Galicji, stała się jednym z bardzo ważnych elementów polityki oświatowej prowadzonej przez władze krajowe.

Dalsze zmiany w dziedzinie elementarnej edukacji dokonały się na początku XX w. (tuż przed I wojną światową) pod wpływem idei „Nowego Wychowania”. Nauczyciela powinna cechować aktywność i twórczość zawodowa oraz dążenie do doskonalenia umiejętności nauczycielskich. Dyskusje w tej sprawie podejmowały różne środowiska społeczne, partie polityczne i ich organy prasowe, jak również organizacje nauczycielskie, które najbardziej zainteresowane były prestiżem swojego zawodu.

System kształcenia nauczycieli dla potrzeb szkolnictwa galicyjskiego stanowił swoistą mozaikę. Na wyróżnienie zasłużył niewątpliwie system kształcenia nauczycieli szkół ludowych, który był najbardziej zwarty organizacyjnie i programowo.

Intencją autora – jak sądzę – było uzyskanie odpowiedzi na pytania: jak funkcjonował system kształcenia nauczycieli, w jakim stopniu realizowane były założenia tego systemu narzucone przez władze państwowe i krajowe, jak również, jakie efekty przynosiły założenia systemu kształcenia nauczycieli w wymiarze praktycznym i teoretycznym?

Jak zaznacza autor seminaria nauczycielskie – podobnie jak i inne placówki oświatowe – funkcjonowały w określonej rzeczywistości społecznej, podlegały różnorodnym wpływom i modyfikowane były zarówno przez czynniki polityczne, jak i ekonomiczne. W dalszej kolejności Andrzej Meissner rozważa więc, w jakim stopniu uwarunkowania te wywierały wpływ na kierunek kształcenia przyszłych nauczycieli i czy przedstawiciele różnych orientacji politycznych podejmowali walkę o zreformowanie istniejącego systemu kształcenia.

Aby nie zatracać całościowego obrazu poruszanej problematyki powyższe zagadnienia starano się omówić w kontekście założeń organizacyjnych i programowych, podstaw prawnych funkcjonowania seminariów oraz dyskusji nad modelem zakładów nauczycielskich.

Źródła archiwalne wykorzystane w książce do rekonstrukcji badanych zjawisk są bardzo zróżnicowane. Najcenniejsze, bo po raz pierwszy wykorzystane w badaniach dziejów seminariów nauczycielskich, okazały się akta Rady Szkolnej Krajowej i Namiestnictwa przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie. Pozwalały one na rekonstrukcję urzędowego wizerunku szkolnictwa pedagogicznego. Zawierały sprawozdania powizytacyjne seminariów nauczycielskich, sprawozdania dyrekcji seminariów z działalności dydaktyczno-wychowawczej, akta personalne, dane dotyczące wyposażenia szkół, finansów, a także korespondencję z Ministerstwem Wyznań i Oświecenia w Wiedniu. Cenne źródło stanowiły materiały z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, zawierające akta personalne i korespondencje dotyczące zagadnień osobowych nauczycieli seminarnych. Niewiele informacji dostarczyły częściowo zachowane akta z Archiwum Państwowego w Przemyślu, Rzeszowie, Tarnowie i Krakowie.

Bardzo cenne okazały się również materiały źródłowe drukowane: sprawozdania roczne dyrekcji seminariów nauczycielskich, sprawozdania Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego, stenogramy Sejmu Krajowego, wydawnictwa statystyczne, pamiętniki i relacje nauczycieli i wychowanków seminariów, znajdujące się w rękopisach, jak i wydane

drukem. Wiele informacji o seminariach nauczycielskich zamieszczała prasa pedagogiczna: „Szkoła” i „Rodzina i Szkoła”. Dla scharakteryzowania kadry pedagogicznej seminariów nauczycielskich niezwykle przydatne okazały się materiały biograficzne zawarte w słownikach, encyklopediach, wydawnictwach okolicznościowych i prasie pedagogicznej.

Sądzę, że na szczególną uwagę i podkreślenie zasługuje odtwarzanie sylwetek kadry pedagogicznej zakładów nauczycielskich. Poznanie ich motywów i sposobów działania pozwoliło wyjaśnić procesy dokonujące się w tych zakładach.

Aby przedstawić dorobek pedagogiczny kadry nauczającej poddano analizie prace pedagogiczne wydane w formie opracowań książkowych lub rozpraw i artykułów zamieszczanych w czasopismach pedagogicznych.

Uważam, że omawiana praca posiada charakter nowatorski. Autor dokonał wnikliwej i rzetelnej analizy zebranych materiałów ukazując wnikliwie problematykę systemu kształcenia nauczycielskiego w społeczeństwie galicyjskim. Zgromadzono obfity i niezwykle cenny materiał, który analizowano i interpretowano zgodnie z przyjętymi założeniami. Zwraca uwagę przemyślany układ pracy, pozwalający na kompleksowe rozważania.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, w których omówiono kolejno formowanie się systemu kształcenia nauczycieli w Europie, następnie w Galicji, omówiono zakłady kształcenia nauczycieli (państwowe i prywatne seminaria nauczycielskie), warunki materialne funkcjonowania seminariów, realizację procesu kształcenia i wychowania kandydata do zawodu nauczycielskiego. Przeprowadzono także charakterystykę zespołów nauczycielskich wraz z dyrektorami szkół, od których niewątpliwie zależał stopień realizacji przyjętych założeń. Całość pracy zamykają aneksy zawierające dane o warunkach lokalowych seminariów i internatów, wykaz prywatnych seminariów nauczycielskich, a także informacje o dyrektorach i kadrze nauczającej. Zamieszczono również wybór dokumentów do dziejów seminariów nauczycielskich znajdujących się w Centralnym Państwowym Archiwum Historii we Lwowie oraz indeks nazwisk.

Wyniki badań wykazały, że dzieje seminariów nauczycielskich można podzielić na trzy wyodrębniające się okresy. Pierwszy trwał od ich powstania do 1890 r. W okresie tym początki funkcjonowania seminariów były niezwykle trudne i wynikały z narzuconej przez władze oświatowe państwa zaborczego koncepcji kształcenia nauczycieli, o czym już wspominałam. Do tego dołączały się trudności lokalowe i kadrowe, a także brak wypracowanych metod i form pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Drugi okres to lata 90-te XIX i początek XX wieku, charakteryzujące się rozwojem szkolnictwa ludowego oraz wzrostem zapotrzebowania na kwalifikowanych nauczycieli. Powstają prywatne seminaria, które stają się konkurencją dla zakładów państwowych. W okresie tym znacznej poprawie uległ zakres i poziom wykształcenia, lecz proces dydaktyczny opierał się na wskazaniach dydaktyki herbartowskiej.

Natomiast trzeci okres (1907-1918) przyniósł dezintegrację systemu kształcenia nauczycieli.

Problemy kształcenia nauczycieli wywalały dyskusje i polemiki wśród polityków, działaczy nauczycielskich, na łamach prasy czy czasopism, szczególnie pedagogicznych. Dla jednych nauczyciel był rękojmnią zachowania istniejącego porządku społecznego, dla innych motorem postępu i przemian, jakie należało dokonać w świadomości społeczeństwa galicyjskiego.

Walka a duszę polskiego nauczyciela angażowała administrację szkolną i działaczy oświatowych. Mimo, że kształcenie nauczycieli przeszło swoistą ewolucję od preparand do szkoły średniej zakończonej maturą, to koncepcja kształcenia nauczycieli nie wytrzymała próby czasu i już pod koniec XIX w. seminaria wymagały gruntownej reformy. Dzięki toczącym się polemikom i dyskusjom nastąpiła jednak przebudowa świadomości społeczeństwa galicyjskiego, które było coraz bardziej przekonane o kulturotwórczej roli oświaty i decydującym znaczeniu nauczyciela jako animatora życia kulturalnego.

Reasumując pragnę zaznaczyć, że przeprowadzone analizy pozwoliły na sformułowanie ogólnych i cząstkowych odpowiedzi na podjęte w badaniach problem. Autor wniósł do pracy wiele własnych oryginalnych przemyśleń. Do-

wodzi to niezbicie walorów społecznych i wartości intelektualnej książki, którą czyta się doskonale.

Małgorzata Posłuszna

*

W serii wydawniczej „Galicja i jej dziedzictwo”, publikowanej przez Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, ukazał się 11 tom autorstwa Profesora Andrzeja Meissnera zatytułowany *Spór o duszę nauczyciela. Społeczeństwo galicyjskie wobec problemów kształcenia nauczycieli*.

Jest to kolejna z wielu publikacji tego Autora poświęcona problematyce zawodu nauczyciela w ciągu dziejów. Należy przypomnieć przynajmniej dwie z nich, są to: *Kształcenie nauczycieli w środkowej Galicji 1871-1914* (1974) oraz *Kształcenie nauczycieli w środkowej Małopolsce 1918-1939* (1977).

Omawiana praca składa się z 7 rozdziałów, uzupełniają je Aneksy i Źródła do dziejów seminariów nauczycielskich. Do jej przygotowania została wykorzystana bogata literatura przedmiotu oraz źródła drukowane, wśród nich wydawnictwa urzędowe, sprawozdania szkolne, regulaminy, statuty, podręczniki i przewodniki, a także pamiętniki i wspomnienia. W znacznej części publikacja została przygotowana w oparciu o materiały archiwalne. Na szczególną uwagę zasługuje wykorzystanie przez Autora akt Rady Szkolnej Krajowej znajdujących się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie.

W swojej pracy A. Meissner odpowiada na kilka pytań, m.in.: Jakie miejsce zajmowały seminaria nauczycielskie w systemie oświaty? Jaką ewolucję przeszły te instytucje na przestrzeni omawianego okresu? Czy spełniały one swoją rolę? Jakie zadania stawiano nauczycielom w toczących się dyskusjach na ten temat? Jaki wypracowano model nauczyciela?

Zagadnienia te, będące odpowiedziami na postawione pytania, stały się przedmiotem refleksji w poszczególnych rozdziałach.

Rozdział I pt. *Formowanie się systemu kształcenia nauczycieli w Europie w XIX i na*